

egyszerűen stornírozta, s az ennek neve alatt fennmaradt hitvallást pedig átruházta az 1567. febr. 13-i tordai zsinatra. Ezzel azonban Dávid antitrinitárizmusának kezdeteit hamis beállításba helyezte.

Könyvünk 1568. évi megjelenése nincs ellentétben ajánlólevelének 1567. aug. 7-i keltezésével. Ezért utóbbi kiigazításának nincs helye, mert ezzel elsikkad az a fontos tény, hogy a mű nyomtatása már 1567 augusztusában elkezdődött, sőt megjelentetése is eleinte 1567-re volt tervezve. Ez irányba mutat Fitz József magatartása is, aki posthumum művében a *De falsa et vera* ajánlólevele 1567-es datálásának 1568-ra való igazítását szkeptikusan ítélte meg, jelölve annak, hogy a probléma közkeletű beállítását nem tartotta megnyugtatóan tisztázottnak.³¹

Dávidnak a *De falsa et veraval* kapcsolatban két országra kiterjedt szerkesztőmunkája is jelentős időt vehetett igénybe. Még ha kiadványának nyomtatása teljes egészében 1568 folyamára esett volna, akkor sem lenne nehéz arra következtetni, hogy anyagának összegyűjtését, rendezését, de szellemi elsajátítását is már jóval előbb el kellett kezdenie. S ez feltételezi azt is, hogy Blandrata közvetítésével már nagyon korán kapcsolatot létesíthetett a lengyelországi antitrinitáriusokkal. E kiadványában helyet foglaló eszmévilágot és exegetikai rendszert látjuk felcsillanni már 1566 végén a Károlyi Péterrel folytatott vitájának tételein és argumentumain csakúgy, mint az 1567. febr. 13-i tordai zsinaton nyilvánított tanításain. E nagy jelentőségű teológiai kiadvány szerkesztésében már jelentős útszakasz állhatott mögötte, mikor ezt a zsinatot tartotta. Másként 1567. augusztusáig egyéb szétágazó erőfeszítései mellett nem lett volna kiadásra kész állapotban az antitrinitárizmus általa elfogadott tanításainak és exegetikai módszereinek ez a széles területről összegyűjtött summázata. Így méltán tekinthetjük a *De falsa et verat* az 1567. évi eszmék kifejezőjének, szellemisége alapján 1567. évinek, amivel legkevésbé nem gyengül meg az a tény, hogy nyomdai előállítás csak 1568-ban fejeződött be. Pirnát Antal fenti nézetemet kifogásolja, mivel a mű megjelenését illetően szilárdan a Kanyaró—Gulyás-féle felfogást vallja. Ellenvéleményemet részletesen kifejtettem. Amint látható, a probléma eléggé bonyolult s marad még körülötte tisztázni való. Egy dolog mégis bizonyos. A Kanyaró—Gulyás-féle magyarázat nem szabatos, van sebezhető pontja, tehát revideálásra szorul. Éppen ezért nem megfontolt dolog belőle kiindulva szakirodalomban járattalannak minősíteni azt, aki e labilis nézet felett kritikát gyakorol.

Kathona Géza

Kölcsey Ferenc fordításai?

Kölcsey műfordításai között helyet szoktak kapni a *Rác nyelvből* című szerelmes dal s két vitézi ének.¹ Az elsőnek említett vers pontos keletkezési dátumát is ismerjük: Pécel, 1814. június 30. Maga a költő árulja ezt el nekünk. Későbbi, önéletrajzi leveléből azt is megtudjuk, hogy háromszor dolgozta ki e költeményt.² E fordítás — mint alább látni fogjuk — inkább nevezhető átköltésnek, adaptációnak: a „péceli fordulat”³ idejére esik, mikor Kölcsey új műfajokkal s új hangnemmel próbálkozik, szakít az „elégiai, a feyerlich” tónussal,⁴ s a könnyed dalforma felé teszi meg az első lépéseket.

Egy 1813-as levele⁵ tanúsítja, hogy ismerte a XVII. századi kézíratos énekeskönyvet, az ún. Lugossy-kódexet, mely jónéhány értékes epikus költeményünket tartalmazza. Talán ekkor mozdult meg benne — s ebben a pesti irodalmi élet stílusa, hangneme, gyakorlata is megerősítette — a vágy, hogy elvont-elégikus költészetét a népies-dévaj irányba fejlessze. Népiesen természetesen a pesti irodalmi élet szalon-népiességét értjük, melyet Vitkovics Mihály egyéniségének s dalszerző természetének jeyvei határoznak jórészt meg. Kölcseyt e változásra Vitkovics költészete, a szerb dalokat magyar népdalformában tolmácsoló megannyi verse is ösztökélte. Igaz, hogy Vitkovics versei később jelentek meg, de nagyobb részt már elkészültek; társaságban — poharazgatás közben — énekelte.

³¹ FITZ JÓZSEF: A magyarországi nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története. II. A reformáció korában. Bp. 1967. 218.

¹ Kölcsey Ferenc Összes Művei. Bp. 1960. (Sajtó alá rendezte: SZAUDER JÓZSEFNÉ és SZAUDER JÓZSEF.) I. köt. 189–190, 236–242.

² Kölcsey. . . III. köt. 509.

³ SZAUDER JÓZSEF találó kifejezése. Kölcsey Ferenc. Bp. 1955. 36.

⁴ Kölcsey. . . III. köt. 509.

⁵ I. m. 73–74.

A *Rác nyelvű* 1814-ben keletkezett. Már címe meghökkent! Hiszen Kőlcsey nem tudott szerbül; a szerb népdaloknak pedig a később közkézen forgó fordításai (Grimm, Talvj, Wessely) még nem készültek el.⁶ Nyilvánvaló, hogy Vitkovics közvetlen segítségével adott Kőlcseynek. Ennek talán azért nincs a levelezésben nyoma, mert *személyesen* is találkoztak ebben az időben. Vitkovics ez év augusztus 31-ről keltezett levelében⁷ számol be Szemere Pálnak napjairól: „amint töletek eljöttem, Kecskemétre, hol senkihez, és Izsákok, hol Reviczky József volt kir. professzorhoz, mostan királyi tanácsoshoz vala egy estvén szerencsém, bejártam. Alig pihenek meg itthon és Teodórám mellett, rajtam jön a garázda Grammatik lármasán, és még lármasában olvassa Ferenczink levelét, melyben. . . nagyon kér, hogy lakodalma ünnepére jelenjünk meg. Ez volt július 17-én. . .” Tehát: ahogy eljött Pécelről, nyilván otthon is töltött 1–2 napot, majd Kecskeméten, illetve Izsákon járt. Ez az akkori közlekedési viszonyok mellett jókora időt vett igénybe. Innen visszatér Pestre, ahol „alig pihen”, mikor Horvát István (öt nevezi Grammatiknak) rátör. Körülbelül éppen abban az időben tölthetett néhány napot Pécelen, mikor a Kőlcsey-fordítás elkészült. A jelzett éneket egyébként Vitkovics is lefordította, az eredetitől ugyancsak eltérő versformában. Hogy beszélgetés, esetleg irodalmi vita közben kapta meg Kőlcseyt a vers témája, vagy Vitkovics fordítása nyomán támadt kedve a kidolgozáshoz, vitatható. Még azt is föltételezhetjük, hogy Vitkovics nyersfordítása nyomán készült Kőlcsey adaptációja.

Fordításról még az akkori fogalmak szerint sem beszélhetünk. Az eredeti⁸ 9 soros s az ún. hosszú sorú (12 szótagos) dalok közé tartozik. Az eredetiben az első sor tényt közöl: a lány visszaadja gyűrűjét. A továbbiakban a lány monológját olvassuk; e monológban zajlik le a szerelmesét megtagadni kényszerülő, s a bánat miatt elhervadó leány tragédiája.

Kőlcsey lényegesen elnyújtja a verset. Az első, tényközlő sorból négy sort csinál, szentimentális helyzetképet, mely nem a népköltészet szikárabb, komorabb s épp ezért tragikusabb figuráival, lírai hőseivel, hősnőivel, hanem Kármán Fannyjával, Karamzin Szegény Lizájával, illetve Vitkovics Milicájával rokon. Alig néhány nappal előzi meg a *Róza* című románcot, melyben — hasonlóképpen — hervad „sír felé” a lányka. Egy sor szinte szó szerint ismétlődik:

Szíve csüggedt, arca halovány . . . Csüggedt arcnak halaványa

A kínra született leányka alakja, a szentimentális érzemény jellemzi mindkét költeményt. S bár háromszor dolgozta ki a szerb dalt, saját vallomása szerint sem sikerült. Fordítása-átdolgozása csupán első állomása egy útnak, melyen hosszú és nehéz küzdelem várja. Vitkovicsé az érdem, hogy Kőlcseynek az első lépés megtételében segítségére volt.

E dal szerzősége vitathatatlanul Kőlcseyé; ám a *Vitézi énekek* Kőlcsey-szerzősége legalább is vitathatónak, kétesnek tűnik. Keletkezésének időpontja bizonytalan. Vujicsics D. Sztoján szerint 1814-ből,⁹ Szauder József¹⁰ szerint 1814–15-ből való. Ha elfogadjuk azt a tényt, hogy Vitkovics segített Kőlcseynek, úgy e segítség e két énekre is vonatkozik. Véleményünk szerint a szerelmes dallal együtt készült e két „nyersfordítás”, ám Kőlcseyt csupán a kínra született leányka alakja foglalkoztatta. A hősi énekeket sem 1814-ben, sem később nem dolgozta ki; valószínűleg csak lemásolta, esetleg Vitkovics nyomán lejegyezte. Már az első viszonylag teljes Kőlcsey-kiadás sajtó alá rendezői (Eötvös, Szalay és Szemere) is valami befejezetlenséget, valami tökéletlenséget vettek észre, s a vitézi énekek helyét a „töredékek” között jelölték ki.¹¹ Holott nem töredékről van itt szó, hanem — s ezt tekintjük első érvnek igazunk mellett — kínosan pontos, sor és szó szerint megegyező fordításról. A fordítás annyira pontos, hogy a magyar szöveg teljesen pontos megfeleléjét találjuk a párhuzamos szerb szövegben. A szerb cím műfajt jelöl, az asszonyi dalokkal szemben a vitézi énekeket: *Pesne Mužeske*. Még az alcím is ugyanaz: Koe se už gusle pevao (Amit a gusla mellett — kíséretében — énekelnek).¹² A magyar alcím nem a mai guszlát használja, melyet „karvas”-nak¹³ fordít.

⁶ A magyar költők Szücsi József szerint elsősorban német forrás nyomán ismerkedtek meg a szerb népköltézzel. E téves állítást avval véli — többek között — bizonyítani, hogy Kőlcsey ismerte s használta Talvj s Gerhard fordításait. Az 1814-ben készült Kőlcsey-mű 10 évvel előzte meg a német fordítók munkáját. Szücsi: Szerb költők magyarul. Budapesti Szemle 1929. 214. köt. 340–372.

⁷ Vitkovics Mihály Művei. III. Válogatott levelei. Bp. 1879. 44.

⁸ Sabrana Dela Vuka Karadžića, Mala Prostonarodnja Slaveno-Srbska Pjesnarica 1814; Narodna Srbska Pjesnarica 1815. Prosveta, Beograd, 1964. 151. Újabb magyar fordítása RAB Zsuzsától: Jugoszláv költők antológiája. Bp. 1963. 40–41. Az eredeti címe: Nesrečna devojka (A boldogtalan leányka).

⁹ KEMÉNY G. GÁBOR: (szerk.) A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Bp. 1962. 156. VUJICSICS S az 1953-as Karadžić-kötetek lapszámaát adja. Az előző jegyzetben az 1. kiadás hasonmás-kiadását idéztük. Ugyanis e kiadást ismertette Vitkovics Mihály a Tudományos Gyűjtemény hasábjain; ennek terjesztését vállalta Budán Vitkovics János, a költő eseres testvére.

¹⁰ SAUDER JÓZSEF jegyezte az idézett Kőlcsey-kiadásban, I. köt. 1300.

¹¹ Kőlcsey Ferenc Minden Munkái I. Pesten, 1840. 230–236.

¹² Sabrana Dela. . . 103–106. (O Milošu Obiliću); O smerti Kulin-Kapetana (124–126). Magyarul: Miloš Obilićról; Kulin kapitány haláláról.

¹³ Karvas hegedű: vékony, sugár, karra való hegedű. SZINNYEI: Magyar Tájszótár. Bp. 1893–1896. I. köt. 1061–1062. hasáb.

Második érvnek a szöveg nyersségét, költőietlenségét hozzuk föl. Elképzelhetetlen, hogy Kölcsey még egy szerbből történt hívfordításban is benne hagyott volna ilyen sorokat:

Kedves isten! Mely nagy csuda
Midőn híres szerb fejedelm Lázár
Küldé vejét Obility Milost
A latinokhoz szedni adókat.
A latinusok szépen elfogadták őt.

Még a jelzők is megfelelnek a szerb szövegben; a magyarul idegenszerűségnek ható sorok pedig a szerb gondolkodással magyarázhatók:

Bože mili čuda velikoga
Kada slavni Serbski Knez Lazara
Posla zeta Miloš Obiliča
U Latine da kupi harače...
Latini ga lepo dočekaše

Itt említjük még a szerb nevek „szerbes” írásmódját (Obility!), a jogi-egyházi kifejezéseknek a műfordításban szokatlan szakszerűségét. A fordító (Vitkovics) különbséget tesz templom (crkva) és monostor-kolostor (manastir) között. Ennél érdekesebb, hogy a templomot csak a latinoknál említi, a szerbeknek monostoraik vannak. Többször előfordul az első énekben a *pium legatum* (kegyes alapítvány) szó. A szerb eredetiben az ennek megfelelő *zadusbina* (*zadužbina*) található. A pesti görög keleti egyház ügyeit sokszor képviselő ügyvéd-költő, Vitkovics egyaránt ismerte a szerb s a magyarországi latin jog nyelvét, ennek számlájára írható ez a különös fordítás.

A második énekből is idézzünk néhány szerb kifejezést magyarul:
(A hollók)

leestek fejér palotáira	Te padnuli na biele dvore
Névvel Kulin kapitánynak	Po imenu Kulin Kapetanu
Ő tegnap attakot csinált	On e juče juriš učinio
Hogy szétverje a szerbusokat Missáron	Da razbie Serblje na Mirašu
És ime mostan az éles kard	I enoti sada dritke sablje
Milosnál pozerszki vezérnél vagyon	U Miloša Poczeskog vojvode

A szerelmes dal szabad, mind ritmikailag, mind tartalmilag egyéni megoldású. E két fordításban semmiféle ritmusnak nincs nyoma. Az első vitézi ének bevezető sorainak szótag-száma: 8, 10, 10, 12, 12, 14, 12, 8 stb. Vajon Kölcsey bármely lírai-epikai művében találunk-e ilyen kifejezéseket: „bolondul következtettek”, „feltürköli” stb.?

Erveink végére értünk. Kölcsey önéletrajzi levelét idézve: csak a szerelmes dalra hivatkozik, ez utóbbi két éneket nem is említi.¹⁴

Kölcsey fordításai? Nemmel kell felelnünk. Vitkovics *nyersfordításai*. Hogy Kölcsey foglalkozott-e e két vitézi énekkel, mennyit alakított rajta, ez ma már nehezen dönthető el. Véleményem szerint: nem sokat. A szerb vitézi énekek fordításában is Vitkovicsé az úttörő szerep, még avval is, hogy felhívta azok szépségére Kölcsey Ferenc figyelmét.

Fried István

Megjegyzések Petőfi egyik verséhez

Magvas tanulmányában Petőfi két versének belső töréséről, a költő ihletének „szabálytalan”, „aszimmetrikus működéséről” ír Lukácsy Sándor.

Egyetérték megállapításaival *A csillagos ég* című verset illetően, de *A nép* című költemény elemzéséhez — ezt a verset ugyanis példás remekműnek tartom, — néhány kiegészítő, vitázó megjegyzést fűznék.

Nincs terem a költemény teljes, mikroszkopikus vizsgálatig menő elemzésére, az alábbiakban tehát megelégszem egy-két szerkezeti, véleményem szerint állításomat igazoló jelenség leírásával.

¹⁴ Kölcsey... III. köt. 509.